

CSÉBY GÉZA: LAPOK A BALATONI IRODALOM TÖRTÉNETÉBŐL*

A Balaton hosszú évszázadokon keresztül nem tudta dalra fakasztani költőinket. Csupán földrajzi objektumként került bele versekbe, írásokba (Anonymus: *Gesta Hungarorum*; OláhMiklós: *Hungaria* stb.). A török hódítás korában egy számkra idegen férfi, Evlija Cselebi sem a páratlan természeti környezetet dicséri, hanem a tó vizét: „Olyan tiszta vize van, hogy az ember, ha egy egész bárányt megeszik és rá ebből az éltető vízből iszik, egy kis idő múlva már újra éhes: tehát az emésztést elősegítő, üde víz ez.”

A XVIII. és XIX. század fordulóján ugrásszerűen megnőtt a tájleíró költemények száma, amelyben előkelő helyet foglal el a Balaton, a Balaton-mellék. E kor írói ugyanis nagyrészt dunántúliak. De itt kell megemlíteni Fejér Antal ügyvédet is, aki 1777-ben a maga és társai mulattatására írt verseket *A füredi savanyúvíznek hasznáról* címmel, majd két év múlva, 1779-ben, szintén ilyen megfontolásból vetette papírra *A Balaton-tihanyi echonak eleven zengése* című verseit. Számtalan névtelen költőn kívül Ányos Pál is említi a Balatont, Édes Gergely *Danáiban* idézi, ismert Döbrentei Gábor füredi verse, s ugyancsak Füredről verselt Vitkovics Mihály is.

Festetics György gróf a XVIII. század végén kezd neki nagy alkotásainak megvalósításához. Élete alkonyán rendezi meg Keszthelyen három éven keresztül a Helikoni Ünnepeket. Nem túlzás azt állítani, hogy a Balaton és főleg Keszthely és vidéke irodalmi művekben való megjelenését nem kis mértékben az írókat és költőket szívesen vendégül látó Festeticsnek köszönhetjük.

Csokonai Vitéz Mihály balatoni költészetünkben több versével van jelen (*A Tihanyi Ekhóhoz*; *Dorottya* stb.). Csokonai 1797. december 24-én keszthelyi útja alkalmából, versben üzen Lillának:

*Éljetek, ó, szeretett lelkek! kiket édes örömmel
Gyakran emlegetek hegyközi lakhelyemen.*

[...]

Keszthely, 24. Dec. 1797.

A hegyközi lakhely a Keszthelyi-hegység övezte város. Erre a vers végén lévő keltezés egyértelműen ad bizonyítékot. A Balaton, minden balatoni témájú verse ellenére, nem ejti rabul Csokonait. Szilágyi Ferenc azonban felhívja a figyelmet arra, hogy a Dunántúlról hazatérve Csokonai szinte mitizálva a tájat, maga leplezi le, hogyan szólt bele a táj a költészetébe. Itt elsősorban a *Gróf Erdődyné Ó Nagyságához* című versről van szó, melyben oly szemléletesen írja le a tájat, hogy felvetődhet a kérdés: – Ha nem utazik a Balaton északi partján, vajon bekerül-e mindez a költészetébe?

A Balaton jelenik meg a *Dorottyában* is, szinte útleírás jelleggel kísérelhetjük benne nyomon az „örvendő fársángot”, midőn átkeltek a befagyott tavon.

A leírás, a pontos helynevek, a helyi legendák ismerete azt feltételezi, hogy Csokonai behatóan és érzékenyen reagált a körülötte lévő dolgokra, történésekre. A nép ajkán élő tihanyi visszhang történetével is tisztában volt.

* A XXVI. Berzsenyi Helikon Napok *Pelso, a magyar tenger* című konferenciáján elhangzott előadás szerkesztett változata.

Kazinczy Ferenc 1819-ben írt, *Gróf Festetics Györgynek* című episztolájában nem a tájat, hanem a mezőgazdasági munkákat említi: szántást, vetést, kazalrakást, ugar feltörését, mocsár „szárítás”-át, gyümölcsnemesítést és így tovább. Elsősorban Festetics érdemeit sorolja, nem a Festeticshez kapcsolható tájról ír.

Virág Benedek – már születésénél fogva is – ismerője volt a Balatonnak. A Festeticsnél csupán egy évvel öregebb pap-költő nemcsak híve volt a grófnak, hanem bensőségebb viszonyt is feltételezhetünk. A Balaton-motívum az ifjú grófhhoz, Festetics Lászlóhoz írt versében is előfordul:

*Már két izromban, noha jól vigyázva hajóztam,
Engemet a Balaton, Magyarország s édes atyádnak
Tengere késértett s el akart sülyeszteni.*

[...]

(*Festetics László ifjú grófhhoz*)

Virág megverselt két balatoni vihart is, akárcsak Festetics György Phoenixé-
nek több vendége. Másik, vihart idéző versében Kisfaludyt Sándort óvja a háborgó
víztől.

Kis János, Festetics irodalmi körének fontos alakja, *A Balaton melléke* című, 1798-ban született versében a tavat az „Óceán felséges magzatjá”-nak, illetve a „Tók királyá”-nak nevezi. Azután költeményében sorra veszi a településeket, a vidéket; Keszthelyt, melyet Heszperidák kertjének említ, az „istenek hazája”-t Badacsonyt, Hegyesd és Csobánc „gyászos düledékeit”, „zárt” Tihanyt, „víg” Füredet, Tapolcát, „Sümegvárat”.

Amint említettük, Festetics György gróf 1797-ben vízre bocsátotta „tengeri módú” gályáját (Csokonai), a Phoenixet. Oldalára feliratot akart vésetni, ezért meg-
kérte Péteri Takáts Józsefet, gyűjtené össze és bírálná a beérkező alkotásokat.

Péteri Takáts is írt verset, s összekötve a beérkezett pályaműveket, elküldte Batsányi Jánosnak véleményezésre. Batsányi elolvasva a költeményeket, megtoldot-
ta két saját verssel, majd értesítette véleményéről Festeticset. S itt keletkezett Péteri Takáts és Batsányi között az a feszültség, amely hosszú évekig megmaradt. Batsányi egyik verse ugyanis Péteri Takáts versének (*Az idő nagyhatalmának...*) átdolgozása volt. Nem nehéz a hasonlóságot felfedezni, még ha Batsányi verse (*A keszthelyi hajó-
ra*) mívesebb is.

Kisfaludy Sándor költészetében több helyütt figyelhetjük meg a Balaton-kör-
nyéki táj leírását. Kisfaludy lelke mélyéből szerette a vidéket, ahol hú társával, Szege-
dy Rózával annyi boldog pillanatot tölthetett.

Kisfaludy a *Kun László* dráma előtt található tizennégy versszakos költemé-
nyében szerves egységet alkotnak: a haza, a hazafiság, a tettek és az általa büszkén
vallott szülőföld, a zalai táj a „pompás” Badacsonnyal, „marhás, vadas” Bakonnyal,
„halas” Balatonnal. Kisfaludynál itt személyes élménnyé válik a szülőföld szeretete.
Nem titkolja, midőn megjeleníti a tavat és környékét, hogy műveinek élményanyaga
is e vidék:

Tí, Balaton' környékének

Szép Természet játéki! –

[...]

Elmémet tí ragadátok,

A' képzelet szárnyain,

A' költések' országába

[...]

Kisfaludy a *Kesergő Szerelemben* és a *Boldog Szerelemben* egyaránt megjeleníti a tájat. Regéi, a *Csobánc*, a *Tátika*, a *Somló tárházai* a természeti leírásoknak. A *Szent Mihály-hegyi remete* című regéjében erről szőtt meséjét olvashatjuk. Ezekbe a műveibe személyes élményeit is beleszötte.

Berzsenyi Dániel már jóval a Helikoni Ünnepek előtt, 1797–1804 között elkészült *A Balaton* című költeményével, amelyet a genfi tavat, az alpesi tájat felfedező költőhöz, Matthissonhoz írt.

A Helikoni Ünnepségek kitűnő lehetőséget nyújtottak ahhoz, hogy a király és Festetics megéneklése mellett bőven jusson hely a környék, a Balaton bemutatására. Dukai Takács Judit *A Keszthely-vidék leírása* című költeménye erre is kitűnő példa. Más verseiben, mint a *Serkentés a magyar múzsákhoz*, vagy Festeticshez és a Festetics család tagjaihoz írtakban ugyan meg-megemlíti a Balatont, a táj iránti vonzalmát is kiolvashatjuk belőle, de csupán érintőlegesen szól minderről.

A Helikonok másik állandó résztvevője, Pálóczi Horváth Ádám, „országunk kiseded tengeré”-nek nevezi a tavat. A szabadkőműves elemeket felvonultató *Búcsú a Helikontól (Hattyúi ének a keszthelyi Helikon ünnepére)* című költeménye a Phoenix gályára szálló hattyúkról, a ma is látható, mediterrán jelleget idéző növényéről, a cserszömörécéről ír. Megemlíti a Gyenesdiáson található Vadlány-barlangot, amelyet a köznyelv ma is Vadlányliknak nevez.

A XIX. század közepén, illetve második felében, a XIX. és XX. század fordulóján megnő a Balatonhoz látogatók száma. Egyre nagyobb becsben tartják a régi jeles történeteket, és szívesen fedezik fel az újakat. Ám a Balatonhoz nem fürdeni jönnek. Jönnek Festeticsékhez vendégségbe, vagy Balatonfüredre, a savanyúvízhez, esetleg az Anna-bálra. Íróink megírják a dicső történeteket. A főurak mecénatúráját, a táblabíró-világ apró-cseprő meséit. Ilyen Vas Gereben (1823–1868), aki több regényében Festetics Györgyről is ír. Számos kötete közül csak kettőt említenék: a *Nagy idők*, *nagy embereket* és *A nemzet napszámait*.

Keszthelyen született a modern magyar újságírás atyja, Nagy Ignác (1810–1854). Leghíresebb műve, a *Tisztújítás* című darab, melyet nem is oly régen újított fel az egyik pesti színház. Ki ne ismerné Garay János (1812–1853) költőt, aki egész ciklust szentelt a Balatonnak, melyet 1848-ban meg is jelentetett *Balaton* *kagylók* címmel. De találunk balatoni ihletésű írásokat Tompa Mihály, Ábrányi Emil, Kiss József és Endrődi Sándor munkáiban is.

Később Eötvös Károly (1842–1916) két vaskos kötetet írt a Balatonról, a Balaton vidékéről, az itt élő emberekről. A neves író és ügyvéd *Balaton* *utazás* és *Balaton*

utazás vége című munkái nemcsak a kort tárják elénk, hanem élvezetes olvasmányul is szolgálnak, hála a szerző remek tollának. Meg kell emlékeznünk a régész-íróról, Darnay Kálmánról (1864-1945) is.

Gárdonyi Géza, Benedek Elek, Krúdy Gyula írásaiban is fel-feltűnik a gyönyörű tó. A Nyugat lírikusai közül Kosztolányi írta:

Mily sötét a Balaton

S a nyár után, hogy vérzenek a fák.

Tündér Tihany, felelsz-e énnekem,

Ha azt mondom még egyszer: ifjúság?

A trianoni békeszerződést követően Magyarország leghíresebb fürdőit elcsatolták. Ekkor került komolyabban látótérbe a Balaton és vele együtt Hévíz.

1921-ben Keszthelyen megünnepezték – az I. világháború miatt kissé megkésve – a Helikoni Ünnepségek századik évfordulóját. A július 2-án megtartott ünnepségen az akkori előkelőségek színe-java részt vett: Horthy Miklós, gróf Apponyi Albert, Beöthy Zsolt, Herczeg Ferenc, gróf Zichy János, Rott Nándor püspök és még sokan mások. Természetesen ott volt herceg Festetics Tasziló is. Ekkor avatták fel a Helikon-parkban található kupolás emlékművet. A keszthelyi Uránia színházban bemutatták Herczeg Ferenc erre az alkalomra írt színművét a *Holicsi Cupidót*, amelyben felléptek: Ódry Árpád, Bajor Gizi és Cs. Aczél Ilona. A centenáriumra készült el Négyesy László irodalomtörténész remek dolgozata, a *Gróf Festetics György a magyar irodalomban*.

1932-ben Budapesten megalakult az Írók Gazdasági Egyesülete, az IGE, mely már alakulása évében megrendezte a Balatoni Íróhetet. Mintegy harminc író, költő, szerkesztő vett rajta részt, többek közt Pakots József országgyűlési képviselő, az IGE elnöke, Supka Géza, Kodolányi János, Baktay Ervin, József Attila, Nagy Lajos, Tamási Áron, Mécs László, Berda József, Tersánszky Józsi Jenő és mások. A tematikus előadásokra Keszthelyen, az Urániában került sor. A vendégek szállása és étkeztetésének nagy része Hévízen volt, ahol mindezt a fürdőigazgatóság biztosította számukra. Az Íróhét jól sikerült, bár Móricz Zsigmond később hiányolta az íróhét által inspirált, balatoni ihletésű írások nagyobb voltát.

A Balatoni Íróhét 50. évfordulóján, a Goldmark Károly Művelődési Központban emlékeztünk meg két napon át az egykori eseményről, amelyen számos jeles magyar irodalmár vett részt: Móricz Virág, Cseres Tibor, Nagy Gáspár, Csurka István, Takáts Gyula, Galsai Pongrác, Görgey Gábor és mások. Ennek emlékére szerveznek Szálinger Balázs segítségével évente írótalálkozókat Keszthelyen.

1947-ben Badacsonyi Írótalálkozóról számol be a pécsi Sorsunk című folyóirat. Badacsonyan elhatározták, hogy Dunántúli Helikoni Ünnepségeket szerveznek, első ízben Keszthelyen. Bár a tanácskozást a kultuszminisztérium támogatta, képviselői nem vettek részt a találkozón. A Dunántúli Helikonok megrendezése sajnos csak terv maradt. Új szelek zúgatták akkor már irodalmunk ligeteit.

Ha a közelmúlt balatoni irodalmáról beszélünk, csak távirati stílusban sorolhatunk fel a Balatonnal közelebbi kapcsolatot tartó írókat, költőket. Ne feledkezzünk

meg Németh Lászlóról, Illyés Gyuláról, Bertha Bulcsúról, Takáts Gyuláról, Tatay Sándorról, Fodor Andrásról, Somlyó Györgyről, továbbá a nagy balatonfüredi mesélőről, Lipták Gáborról és másokról sem.

Ma is sokan tartják ihlető forrásuknak a Balatont. Műveikkel folyóiratokban, kötetekben, antológiákban találkozhatunk. Érdeemes hát keresni őket. A közelmúlt és a legújabb írások azonban már egy külön előadás témái lehetnek.

Foto: Fortepan 94217 / Turbéky Eszter: Vitorlásverseny, 1935